

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2-2025
FILOLOGIYA**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

H.B.Nuriddinova	
Linguistic feature of english riddles	129
S.S.Qozaqova	
"Boburnoma" kompozitsiyasining struktural tahlili.....	133
A.M.Abjalov	
Jamoat xavfsizligi tizimida axborot texnologiyalarini joriy etishning ijtimoiy-siyosiy mohiyati	139
N.B.Xudayberganova, D.M.Yuldasheva	
Bolalar bog'chasida nutqiy o'yinlar yordamida muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish	143
G.Sh.Ergasheva	
Do'stlik va dushmanlik konseptlarining leksik-semantik tahlili: o'zbek va ingliz tillari misolida.....	147
M.A.Abdugodirova	
A comparative semantic study of the mechanisms of expressing "Irony" in English and Uzbek ..	153
M.A.Sayidova	
Xorijiy tillarni o'rganishda sun'iy intellektning ahamiyati.....	159
A.X.Шукурова	
Таҳлили қиёси вожаҳои ифодагари расму оинҳои миллий дар ғўйишҳои тоҷикони Сариосиё ва Самарқанд	163
M.N.Xamdamova	
Yangi O'zbekiston qonunchiligida til masalasi va yurislingvistika.....	172
K.T.Sindorov	
She'riy matnning lingvopoetik tadqiqi masalalari	176
X.C.Шукурова	
Таҳлили баъзе вожаҳои лексикаи заргарӣ ва ороишӣ дар "Шоҳнома"-и Фирдавсӣ	180
Г.Р.Ташматова	
Стратегии интеграции обучения языку и предметному содержанию в развитии профессиональной коммуникативной компетенции	187
N.K.Abbasova, M.I.Abdualiyeva	
Weather and natural phenomena in english and russian proverbs: a structural analysis.....	193
N.K.Abbasova, Sh.A Anastasiya	
Integrating AI into esp course to improve language learning through smart and effective strategies	197
I.I.Po'latova	
O'zbek tilidagi evfemizmlarning badiiy asarlarda qo'llanilishi	205
O.Q.Xasanova	
So'z boyligi bilan ishlashda didaktik tamoyillarni joriy etish.....	209
K.A.Abdurashidova	
Образы в народных легендах: особенности, роль и поэтика в узбекской и английской традициях.....	213
N.A.Abdullayeva	
Implementing flipped classroom method in teaching phrasal verbs.....	219
D.Y.Kambarova	
Cutting-edge approaches to effective language teaching in the digital era	222
G.T.Khaitova	
O'zbek va ingliz tillaridagi "yaqin-uzoq" oppozitsiya komponentli frazeologik birliklar tahlili	229
M.O.Batirkhanova	
Linguocultural analysis of somatic phraseologisms in proverbs.....	233
J.A.Egamnazarov	
"Boburnoma"ning uch xil tarjimasida harbiy harakatlarni ifodalovchi fe'llarning qiyosiy tahlili.....	238
K.T.Israilova	
ijtimoiy tarmoqlar tilida muloqotning dinamik evolyutsiyasi	242
M.M.Botirova, Z.G.Qodirova	
Ta'limiy korpus lingvistikasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlili.....	246
F.K.Aminov	
Multimodal characteristics of women's language on instagram: a discourse analysis of digital identity and engagement strategies	250
Z.M.Sobirova	
Nutqiy tafakkurning neyropsixolingvistik tavsifi.....	254

UO'K: 491.5

ТАҲЛИЛИ БАЪЗЕ ВОЖАҲОИ ЛЕКСИКАИ ЗАРГАРӢ ВА ОРОИШӢ ДАР
“ШОҲНОМА”-И ФИРДАВСӢFIRDAVSIYNING “SHOHNOMA” ASARIDA ZARGARLIK VA BEZAKKA OID AYRIM
LUG'AT BIRLIKLARINING TAHLILIАНАЛИЗ НЕКОТОРЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, СВЯЗАННЫХ С ЮВЕЛИРНЫМ
ДЕЛОМ И УКРАШЕНИЯМИ, В ПРОИЗВЕДЕНИИ ФИРДОУСИ «ШАХНАМЕ»ANALYSIS OF SOME JEWELRY AND ORNAMENTATION TERMS IN “SHAHNAME” BY
FIRDAVSIШукурова Ҳафиза Сайфиевна Докторант кафедраи филологияи тоҷик ва забонҳои шарқи ДДС ба номи Шароф
Рашидов

Аннотатсия

Дар ин мақола бар асоси ҷилди якуми “Шоҳнома”-и Абулқосими Фирдавси баъзе вожа ва истилоҳоти ҳоси лексикаи заргарӣ ва ороишӣ баррасӣ гардидаанд. Муҳаққиқ ба ин натиҷа расидааст, ки Фирдавси дар баробари тасвири таърихи куҳан, ҳамзамон аз одоби ороиш, ҳунари заргарӣ ва номи шайъҳои мансуби лексикаи заргарӣ ва ороишгарӣ хуб хабардор будаву ҳатто дар бораи таърихи кашфи ин моддиёт маълумоти таърихӣ-бадеӣ додааст. Ҳунари шоирӣ ва услуби ҳоси Фирдавси дар он зоҳир мегардад, ки он ҳамаро мисли ҷавоҳирот ба риштаи назм кашидааст, тавассути осори ҷовидонааш таркиби луғавӣ ва вожа-истилоҳоти мансуби лексикаи заргарӣ ва ороиширо бой гардондааст.

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abulqosim Firdavsiyning “Shohnoma” asarining birinchi jildi asosida zargarlik va bezak terminologiyasiga oid ayrim soʻz va atamalar tahlil qilingan. Tadqiqotchi shu xulosaga kelganki, Firdavsiy koʻhna tarixni yoritib berishi bilan bir qatorda, bezatish va zargarlik hunariga xos boʻlgan, hamda bezakchilikka oid atamalarni yaxshi bilgan, hatto bu moddiyatlarning kashf etilishi haqida tarixiy-badiiy maʼlumotlar ham keltirgan. Firdavsiyning shoirlik mahorati va oʻziga xos uslubi shunda namoyon boʻladiki, u hama narsani goʻyoki gavharlar singari nazm rishtasiga tizgan. Shu yoʻl bilan uning asarlari bizgacha etib kelgan va shu bilan birga, lugʻaviy tarkib hamda zargarlik va bezakchilikka oid atama va istilohlar zaxirasini boyitgan.

Аннотация

В этой статье на основе первого тома «Шахнаме» Абулкасима Фирдоуси рассматриваются некоторые термины и слова, относящиеся к лексике ювелирного и декоративного искусства. Исследователь пришел к выводу, что Фирдоуси, помимо описания древней истории, был хорошо осведомлен о нравах украшения, ювелирном мастерстве и названиях предметов, относящихся к ювелирной и декоративной лексике. Более того, он даже представил историко-художественную информацию о происхождении этих материалов. Поэтическое мастерство и уникальный стиль Фирдоуси проявляются в том, что он изобразил все это в стихотворной форме, словно нанизал на нить, подобно драгоценным камням. Благодаря этому его произведение дошло до наших дней, обогатив тем самым словарный состав и терминологию, связанную с ювелирным и декоративным искусством.

Abstract

This article examines certain terms and words related to the vocabulary of jewelry and decorative arts based on the first volume of “Shahname” by Abulkosim Firdavsi. The researcher has concluded that, in addition to depicting ancient history, Firdavsi was well aware of the customs of adornment, the art of jewelry-making, and the names of objects associated with the vocabulary of jewelry and decoration. Moreover, he provided historical and artistic information about the discovery of these materials. Firdavsi's poetic mastery and unique style are evident in how he skillfully weaves all these elements into verse, like threading precious gems. As a result, his work has been preserved through the ages, enriching the lexical composition and terminology related to jewelry and decorative arts.

Калидвожаҳо: Фирдавси, “Шоҳнома”, заргарӣ, ороиш, зар, заррин, гавҳар, сим, ёқут, дебо, бечода, забарҷад, зарринситом, зарринниём, зарринсипар, зарринкулоҳ, гӯшвор, тавқ, ҳалқа, тоҷ, зартобут.

Kalit soʻzlar: Firdavsiy, “Shohnoma”, zargarlik, bezak, zar, zarrin, gavhar, sim, yoqut, debo, bejoda, zabarjad, zarrinsitom, zarrinniyom, zarrinsipar, zarrinkuloh, gʻushvor, tavq, halqa toj, zartobut.

TILSHUNOSLIK

Ключевые слова: Фирдоуси, «Шахнаме», ювелирное дело, украшение, золото, золотой, драгоценный камень, серебро, рубин, парча, бирюза, изумруд, золотой пояс, золотые ножны, золотой щит, золотой шлем, серьга, ожерелье, кольцо, корона, золотой гроб.

Key words: Firdavsi, Shahname, jewelry, ornamentation, gold, golden, gem, silver, ruby, brocade, turquoise, emerald, golden belt, golden sheath, golden shield, golden helmet, earring, necklace, ring, crown, golden coffin.

САРСУХАН

Маълум аст, ки забони адабии тоҷикӣ дорои таърихи куҳан буда, дар рушду нумӯи таркиби луғавӣ, калимасозӣ, сарфу наҳв ва услубиёти он саҳми адибону олимони адабиёти ғаниву рангини форсу тоҷик хеле назаррас аст.

Забон воситаи муҳими муоширати байни одамон аст. Сухан гуфтан ҳислати одамист ва маҳз ҳамин ҳислат одамро аз дигар мавҷудоти олам фарқ мекунонад. Ташаккул ва таҳаввули категорияҳои грамматикаии забони адабии ҳозираи тоҷик натиҷаи тараққиёти дуру дарози таърихӣ он мебошад. Ёдгориҳои ҳаттӣ, маданияти бузурги халқи тоҷик гувоҳи он мебошанд, ки забони тоҷикӣ дар давоми зиёда аз ҳазор сол на танҳо сохти грамматикӣ ва таркиби луғавӣ худро то ба ҳол нигоҳ дошта меояд, балки хеле инкишофу густариш ҳам ёфтааст. Таърихи инкишофи забони адабии тоҷик бо таърихи халқи мо, бо ҳаёти ҷамъиятӣ ва маданияти вай зич вобаста аст.

Тавассути ҳавзаҳои фарҳангии мардуми эронитабор «Шоҳнома» ба минтақаҳои гуногун роҳ ёфта ва бар адабиёти ҷаҳон таъсир гузоштааст. Фирдавсӣ асари худро дар замоне навишт, ки давлати бузург ва муттамаркази тоҷикон – Сомониён гирифтори кашмакашиҳои дохилӣ буд. Вай дар синни 35-солагӣ, пас аз он ки ба Бухоро ва дигар ҷойҳо сафар карда, бар иловаи «Шоҳномаи Абӯмансурӣ» дар бораи гузаштаи мардумони Эрон маълумоти муфасссал ҷамъ овард, ба танзими ҳамосаи худ «Шоҳнома» шуруъ намуд.

Сарчашмаи асосии ҳамосаи Фирдавсро силсилаи гуфтори саккоӣ - суғдӣ дар бораи Рустами баҳодур, ки беш аз сеяки дostonро дар бар мегирад, инчунин афсонаҳои суғдӣ ва хоразмӣ дар бораи Сиёвуш ва афсонаи бохтарӣ дар бораи Исфандиёр фароҳам овардаанд. Аксарияти асотири ғасли аввали дoston, ки бо афсонаҳои дар Авесто ишораёфта мушобеҳ мебошанд, низ аз манбаъҳои осиемиёнагӣ баромадаанд.

Дар асари мазкур, на фақат майдони корзори ҳарбу кишваркушоӣ, балки одоби зиндагӣ аз қабилҳои оиладорӣ, ҳурмати волидон, тарбияти фарзанд, ватандӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, қаҳрамонӣ, хайрхоӣ, инсондӯстӣ, санъатдӯстӣ ва амсоли инҳо ҳам бештар зикр гашта, дар ҳар яке лексикаи хосро мебинем, ки аз маҳорати шоирии Фирдавсӣ ва таърихи бойи забони тоҷикӣ-форсӣ гувоҳӣ медиҳад. Яке аз он соҳа ва лексикаи мансуби он заргарӣ ва ороишот мебошад, ки Фирдавсӣ дар мавридҳои хос, хусусан, лаҳзаҳои тӯю сури шоҳзодагону паҳлавонҳо ва духтарону занони ҳарамсарои шоҳон, аз он моддиёт ва вожаҳои истилоҳоти мансуби лексикаи заргарӣ ва ороишӣ бо як услуби хос корбаст намудааст.

МЕТОДҲО ВА ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ

Устод С. Айни зимни рисолаи «Дар бораи Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ» овардааст, ки «Шоҳнома»-ро дар замони аҷнабиён ба номи Исо бини Исфандиёр ба тарзи наср ба арабӣ тарҷума кардааст, ки ин тарҷума дар соли 679 ҳиҷрӣ тамом ёфтааст [10, 247]. Дуюмин забоне, ки ин китоб тарҷума шудааст, туркист ва ин корро дар асри XVII Тотор – Алӣ Афандӣ ба анҷом расонидааст [9, 3]. Асари Фирдавсӣ дар байни туркзабонони Осиёи Миёна хеле шӯхрат ёфта, аз аввали садаи XVIII онро ўзбекҳо низ ба забони худ меҳонданд [9, 3]. Аврупоиён аз рӯзгор ва асари Фирдавсӣ барвақт воқиф буданд, вале онҳо ба истиқболи Фирдавсӣ замоне оғӯш кушоданд, ки дар адабиёт услуби романтизм таҳким меёфт. Ин асар нахустин бор аз тарафи шарқшиносӣ англис У. Чонс (с.1774) ба забони англисӣ тарҷума шудааст. Аз байни русҳо М. Лозинский, М. Дяконов ва У.Б. Бону барои тарҷумаи «Шоҳнома» қувва озмудаанд [9, 3]. Натиҷаи ҳамин буд, ки соли 1934 ҳазораи Фирдавсро халқҳои мутамаддин чун иди адабиёти ҷаҳон таҷлил карданд ва ёди шоири моро бузург шинохтанд. Бояд гуфт, ки «Шоҳнома» аз тамоми ҳамосаҳои хурду бузурги қаҳрамонӣ ва миллии мардумони гуногун: «Иллиёд», «Рамаён», «Суруди Ролан», «Достони полки Игор» ба он имтиёз дорад, ки дар назари суҳанофарин ба воқеоти олам, саргузашту сарнавишти инсонҳо, моҳияту маънии зиндагӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир гардидааст ва танҳо ба нақлу тасвири рӯзгори қаҳрамонон иктифо наварзида, ҳар ҷое ки раво дидааст, ҷаҳонбинӣ,

фалсафа ва назари шахсии худро оид ба баъзе соҳаҳо ва лексикаи мансуби он бо маҳорати нотақрор баён кардааст.

Дар рафти таҳқиқ, аз ҷилди якуми нашри интиқодии “Шоҳнома” [1] ва методҳои муқоисавӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, шарҳдеҳӣ корбаст шуда, ҳамчунин, ба сарчашмаҳои луғавӣ, аз қабилӣ “Фарҳанги мухтасари Шоҳнома [12], “Бурҳони қотеъ”-и Муҳаммадхусайни Бурҳон [4,5,6], “Ғиёс-ул-луғот”-и Ғиёсиддин Муҳаммад [7,8] муроҷиат шуда, таҳлили лексикӣ-семантикии вожаҳои мавриди таҳқиқ дар асоси методҳои таърихӣ, муқоисавӣ-таърихӣ гузаронида шуд.

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО

Тарақиёти ҷамъият водор мекунад, ки одамон аз рӯйи расму оин, касбу кор ва аз рӯйи зебу зинат ва мақсади ороишӣ либос ба бар кунанд. Масалан, сифати матоъ, нақшу нигор, тарзи тараҳҳии он ба мақсади зебу зинат ва ороиш дохил мешавад. Заргарӣ – ҳунари истеҳсоли маснуоти бадеӣ (зеварот, асбобу ашёи рӯзгор, либосу аслиҳаи ҷангӣ) аз филизот (тилло, нуқра, мис, биринҷӣ, оҳан ва ғайра), сангҳои қимматбаҳову арзон (алмос, лаъл, ёқут, фирӯза, зумуррад, лоҷвард, ҷазъ, булӯри кӯҳӣ, ҷамаст, яшм, қаҳрабо, ақиқ ва ғайра) ва моддаҳои органикӣ (устухони фил, садаф, марворид, чӯб) сохта мешавад. Заргарӣ қадимтарин ва машҳуртарин навъи санъати ороиши амалӣ буда, дар “Шоҳнома” низ акси худро ёфтааст.

Фирдавсӣ пеш аз ҳама зевари инсониро дар хиради ӯ медонад ва ҳамин хирадро барои шоҳу номдорон зебоии асосӣ мешуморад:

Хирад афсари шахриёрон бувад,

Хирад зевари номдорон бувад [1, с. 26].

Ҳамин симу зар, ки беҳтарин ҷавоҳирот ҳастанд, дар ситоиши Абу Мансур бинни Муҳаммад корбаст намуда, ин моддиётро назди ӯ хору хок медонад:

Ба чашмаш ҳамон хоку ҳам **симу зар**,

Бузургӣ бад-ӯ ёфта зебу фар [1, 40].

Зар – муродифи тилло ва заҳаб буда, гоҳе бар нуқраву сим ва рупия [7, 392] ҳаммаъно мешавад. Аз ҳамин вожа ё истилоҳи соҳаи заргарӣ чандин калима ва ибораҳои асли ва маҷозӣ сохтани Фирдавсро шоҳид мешавем, ки на фақат аз маҳорати баланди шоирии ӯ гувоҳӣ медиҳад, балки шиносандаи ин соҳаи ҳунармандӣ ва ё саррофи моҳир будани ӯро собит мекунад:

Андар ситоиши Султон Маҳмуд, ва омадани ӯро ба сари тахт таъриф намуда, ибораи **кони зарро** маҷозан тасвир менамояд:

Зи Ховар биёрост то Бохтар,

Падид омад аз фарри ӯ **кони зар** [1, 41].

Вақте Ҷамшед ба тахти падар мешинад, ҳамоно дар сар тоҷ дорад, ки Фирдавсӣ аз зар будани он тоҷро тасвир намудааст:

Баромад бар он тахти фаррух падар,

Ба расми каён бар сараш **тоҷи зар** [1, 60].

Фирдавсӣ на фақат ин воситаҳои ороишотро барои зеби сухан ё ба ҷавоҳирот ороштани пайкари занону духтарон корбаст намудааст, балки дар аввал маълумоти ҷолибе дар бораи кашфкунандаи симу зар ва умуман ҷавоҳирот зикр мекунад ва онро ба Ҷамшед нисбат медиҳад, ки аввалин шуда, бо гачу хишт чандин қасру кӯшкӯ гармобаҳо сохта, сипас сирри коркарди гуҳар, ёқут, бечода ва ҳамон симу зарро дарёфт кардааст. Ин коркардҳои Ҷамшед ҳама металлҳое ҳастанд, ки чи дар рӯзгори гузашта ва чи замони муосир беҳтарин васоити заргарӣ маҳсуб мешаванд:

Зи хоро **гуҳар** ҷуст як рӯзгор,

Ҳама кард з-ӯ равшанӣ хостор.

Ба ҷанг омадаш чанд гуна **гуҳар**,

Чу **ёқуту бечодаву симу зар** [1, 63].

Дар ин байт чандин вожаҳои худӣ ва иқтибосии мансуби лексикаи заргарӣ ва ороишотро мебинем, ки баъзе барвақто ба таркиби луғавии забон ворид шуда буданд, ки онҳоро Фирдавсӣ бо маҳорат корбаст намудааст:

TILSHUNOSLIK

Гавҳар //гуҳар ва муарраби он ҷавҳар, ки ба маънои ёкут, лаъл, марворид, ҷавоҳирот [6, 45; 8, 200];

Вожаи **ёкут** ҳам аз ҷумлаи вожаҳои серистиёмолӣ лексикаи заргарӣ ва ороиши шайъҳо мебошад, ки таъри иқтисоси он ҳанӯз дар осори форсии миёна баррасӣ шудааст.

Дар “Бурҳони қотеъ”-и Бурҳон Муҳаммадхусайн, “Ғиёс-ул-луғот”-и Ғиёсиддин Муҳаммад ва “Фарҳанги забони тоҷикӣ” ба маъниҳои бисёр ташреҳ шудааст [8, 408; 6, 212; 17, 418; 18, 512]. Агар ҳулосаи моддаҳои луғавии “Бурҳони қотеъ” ва “Ғиёс-ул-луғот”-ро ҷеъм, чанд навъ аз сангҳои қиматбаҳо, ки сурх, зард, кабуд, сабз ва сафед мешавад. Аслан вожаи юнонӣ буда, чунин шаклҳоро паси сар кардааст: **Yākind “ёкут”** [**ἰον.υακινθος**], п.м. **y'kwnd**, ф.н. **yākand**, арабӣ **yāqut**, иқтисоси арабӣ дар форсии нав **yāqut** [11, 261]. **Бечодаро** луғатнигорон навъе аз ёкут маънидод кардаанд [4, 204; 7, 156].

Дигар вожаи **сим – asēm** “сим, нуқра” юнонӣ буда, шакли **ασημων**-ро дорад, дар форсии нав **sim** (бо ихтисори овози а дар оғози вожа); бо пасванди форсии миёна –**ēn: asemēn**, ф.н. **simīn** “симин, нуқрагин” [11, 261]. Дар луғат ба маънои нуқра омадааст [17, 238].

Дар “Шоҳнома” нахустин дирафши каёниён, ки ҳамон дирафши Коваи оҳангар аст, дар аввал бо дебои румию гавҳар зеб дода шудааст, ки сипас ҳар шоҳе, ки нав ба тахти каёнӣ менишаст, мувофиқи одоб бар он ҷавоҳире меафзуд, ки ин ҳам мансуби лексикаи заргарӣ мебошад:

Биёрост онро ба **дебои Рум**,
Зи **гавҳар** барӯ пайкару зар-ш бум.
Аз он пас ҳар он кас, ки бигрифт гоҳ,
Ба шоҳӣ ба сар барниҳодӣ кулоҳ.
Бар он бебаҳо чарми оҳангарон,
Баровехтӣ нав ба нав **гавҳарон** [1, 100].

Бар ивази меҳнати ҳалол бахшидани ҷавоҳироту зар аз қадим байни ориёӣҳо маъруф будааст. Чунонки Фаридун ба созандагони гурзаш мебахшад:

Писанд омадаш кори пӯлодгар,
Бибахшидашон ҷомаву **симу зар** [1, 102].

Вақте Фаридун барои озод намудани марзӯ бум аз зулми Заҳҳок муроҷиат мекунад, номдорони шаҳр барои расидан ба оқибати нек дар ин роҳ моддиёти қиматро нисор мекунад:

В-аз он пас ҳама номдорони шаҳр,
Касеро, ки буд аз **зару ганҷ** баҳр [1, 119].

Хушбахтона, Фаридун ҷаҳонро аз зулми Заҳҳок пок мекунад ва мардум ин пирӯзиро ҷашн мегиранд ва дар ҳамин ҷашн аз вожа-истилоҳоти мансуби заргарӣ корбаст намудани Фирдавсро мебинем, ки зеби сухани ӯро афзудааст:

Ҳама **зарру гавҳар** баромехтанд,
Ба тахти сипаҳбад фуру рехтанд [1, 126].

Дар услуби Фирдавсӣ вожа-истилоҳоти заргарӣ гоҳе ба маънои маҷозу фразеологӣ корбаст шудааст, чунонки дар таърифи фарзандони Фаридун:

Ба бахти ҷаҳондор ҳарсе писар,
Се фаррухнаҷод аз дари **тоҷи зар** [1, 127].

Ин услубро дар достони “Рашк бурдани Салм бар Эраҷ” ҳам дида метавонем, ки ибораи **тахти зар** ба маънои тахти беҳтарин, ки манзур тахти шоҳии Эрон аст, корбаст шудааст:

Набудааш писандида бахши падар,
Ки додаш ба кехтарписар тахти **зар** [1, 148].

Фирдавсӣ вожа-истилоҳи заргариро дар таърифи қасру айвонҳои шоҳон корбаст намуда, гоҳе ҳадди онро то муболиға бурдааст, ки бо ҳиштҳои тиллоӣ сохта шудани коҳи шоҳи Яман, ки фарзандони Фаридунро дар он пешвоз мегирад, намунаи ин фикр аст:

Яке кох ораста чун биҳишт,
Ҳама аз **зару сим** афганда ҳишт [1, 138].

Ва ё байте, ки дар таърифи тӯи духтарони Сарву фарзандони Фаридун гуфтааст:

Зи **гавҳар** Яман гашта афрӯхта,
Иморй як андар дигар дӯхта [1, 142].
Дар тасвири, ки Зол ба Зобулистон бармегардад:
Биёроста Систон чун биҳишт,
Гилад мушки соро буду **зар-ш хишт** [1, 244].
Дар таърифи ғуломону канизон ва замини Зобулистон аз ду вожаи мансуби заргарй:
гавҳару зар корбасти намудааст:
Ғуломони румй ба дебои Рум,
Ҳама **пайкар аз гавҳару зар-ш бум** [1, 242]
Ҳамчунин, дар тасвири асбобҳои маишии рӯзгордорй, ки дар онҳо ҳам ҳунари заргарон
дида мешавад: **табақ, коса, ҷом, хон** ва амсоли инҳо. Масалан, аз **забарҷад** “навъе аз
зумуррад” [5, 92]; “ҷавҳарест сабзранги ба зардй моил” [7, 388], корбасти намудааст:
Забарҷад табақҳову пирӯза ҷом,
Чи аз **зарри сурху** чи аз **сими хом** [1, 242].
Ба дебои чинй биёростанд,
Табақҳои заррин биперостанд [1, 271].
Бибурданд холигарон **хони зар**,
Шаҳаншоҳ биншаст бо Золи Зар [1, 336].
Вақте Манучеҳр ба воя мерасад, Фаридун тахту гурз ва дигар дороиҳоро ба ӯ
мебахшад. Дар ин байт ҳам аз лексикаи заргарй вожаи **зар** дар таркиби ибораи **тахти**
заррин сифтаи нисбй шудааст:
Ниё **тахти заррину** гурзи гарон,
Бад-ӯ доду пирӯза тоҷи сарон [1, 173].
Ба ё дар тасвири гаҳвора – маҳд:
Ҳамон **маҳди заррин** ба дебои Чин,
Ба гавҳар биёроста ҳамчунин [1, 215].
Дар тасвири **тоҷ, кулоҳ, ҷавшан, ҷома, муҳр, яроқу аслиҳаи** аскарон ва **зину лаҷоми**
аспон аз вожаҳои мансуби заргарй бо маҳорат истифода бурдани Фирдавсро мебинем, ки
аз маҳорати баланди шоирӣ ӯ гувоҳи медиҳад:
Чу аспони тоҷй ба **зарринситом**,
Чу шамшери ҳиндй ба **зарринниём** [1, 174].
Дар ин байт вожаҳои зарринситом ва зарринниём зикр шудааст. **Зарринситом** аз ду
калима – **зар** ва **ситом** сохта шудааст, ҷузъи **ситом** дар луғот чунин ташреҳ шудааст: “Соҳт
ва яроқи аспро ғӯянд” [5, 137]; “Зеварест, ки хос ба асп тааллуқ дорад” [7, 413]. Пас, маъно
аспҳои бо ҷомаю абзори заррин орошташуда мебошад.
Зарринниём ҳам аз ду калима – **зар** ва **ниём** сохта шудааст, ки ҷузъи **ниём** дар
забони тоҷикӣ-форсӣ “ба маънои ғилофи корд ва шамшер” [8, 362] аст. Яъне ғилофи корду
шамшерҳои персонажҳои тасвиршуда аз зар сохта шудааст. Бо ҳамин маъно дар байти
зерин ҳам корбасти шудааст:
Зи аспони тоҷй ба **зарринситом**,
Зи шамшери ҳиндй ба **зарринниём** [1, 242].
Тасвири пайдарҳамии якчанд шайъ, ки аз зару ёқут сохта шудааст:
Ҳамон тахти пирӯзаву **тоҷи зар**,
Ҳамон **муҳри ёқуту зарринкамар** [1, 243].
Дар байти зерин бо ёқут музайян шудани тоҷи Манучеҳрро ёдовар шудааст, ки ҳамоно
мансуби ҳунари заргарон будааст:
Манучеҳр бархост аз тахти оч,
Зи **ёқути рахшанда** бар сар-ш **тоҷ** [1, 305].
Фирдавсй дар эҷоди “Шоҳнома” вобаста бо таносуби сухан, аз ҳама бештар тавассути
вожаи **зар** калимаҳои мураккаб ва ё сифатҳои нисбии мансуби лексикаи заргарй сохтааст.
Чунонки, дар абёти зерин: аслиҳа, камарбанд, сипар, кулоҳи аз зар сохта ва зебодаро
мебинем:
Ба **зарринситому** ба **зарринкамар**,
Ба симинрикобу **зарринсипар** [1, 216].

TILSHUNOSLIK

Пас, ороста Золро пеши шоҳ,
Ба **зарринамуду** ба **зарринкулоҳ** [1, 239].

Дар баробари инҳо баъзе асбобҳои ороишоти занонаро дар мавридҳои хос корбасти намудааст. Масалан: **Гўшвор - Гўшвора** — گوشواره — асбоби зинат, ки ба гўш меовезанд, ҳалқа, овеза [18, 373], ки дар достони “Пайғом фиристодани писарон назди Фаридун” дар қатори дигар асбобҳо зикр шудааст:

Або **тоҷу** бо **тавқу** бо **гўшвор**,
Чунон чун бувад дархури шаҳриёр [1, 178].

Ҳамчунин дар баёни канизе, ки фиристодаи Рӯдоба буд ва назди Синдухт бардурӯғ суҳан меғуфт, муродифи луғавии гўшвораро дар қатори дигар либосҳои занона корбасти намудааст:

Биёвардамаш **афсаре зарнигор**,
Яке **ҳалқа пургавҳари шоҳвор** [1, 291].

Ва ё дебои зарбафт:
Дирам хост бо зарру гавҳар зи ганҷ,
Гаронмоя **дебои зарбафт** панҷ [1, 264].

Синдухт сози сафар мекунад худ ва чанд канизро бо беҳтарин шева ороиш медиҳад, ки он шайъҳо ҳама мансуби лексикаи заргарӣ ва ороишгарӣ буда, дар ҷилди якуми “Шоҳнома” фақат Синдухту Рӯдоба ва ёварони онон то ба ин ҳад тасвир шудаанд:

Биёрост танро ба **дебову зар**,
Ба **дурру** ба **ёқути пурмоя сар** [1, 325]

Дар ин байт мурод аз **дурру ёқути пурмоя** тоҷи занонаи бо ҷавохирот зебдода мебошад ва дар байти зерин тавқ – гарданбанд ва ҳалқа [8, 31]-и парасторони Синдухт тасвир шудааст:

Або **тавқи заррин** парастанда шаст,
Яке ҷоми зар ҳар якеро ба даст [1, 326].
Ҳамчунин ҷамъи ин ороишот дар як байт:
Яке **тоҷи пургавҳари шоҳвор**,
Або **ёраву тавқу бо гўшвор** [1, 326].

Замони ақди Золу Рӯдоба фаро мерасад, ки Фирдавсӣ онҳоро бо тоҷҳои мурассаъ тасвир намудааст:

Сари моҳ бо **афсари зарнигор**,
Сари шоҳ бо **тоҷи гавҳарнигор** [1, 354].

Фирдавсӣ лексикаи заргариро на фақат дар рӯзҳои хушию сур, ҷашну нишастан ба тахти шоҳӣ, балки дар рӯзҳои мотам ва ё расидани марг ҳам корбасти намудааст. Масалан, Тур пеш аз он, ки бо ханҷар Эраҷро мекушад, аввало бо **курсии зарин** бар сараш мезанад:

Яко-як баромад зи ҷои нашаст,
Гирифт он **гаронкурсии зар** ба даст [1, 165].

Ҳамчунин, дар идомаи достон, ки аз ҷавонмаргии Эраҷ падараш огоҳ мешавад, сари бегуноҳ буридашудаи писарро дар тобути зарин мебинад, ки Фирдавсӣ ба ду гуна: **зарртобут** ва **тобути зар** корбасти намудааст:

Хурӯше баромад аз он сўгвор,
Яке **зарртобуташ** андар канор.
Ба **тобути зар** андарун парниён,
Ниҳода сари Эраҷ андар миён.
Зи **тобути зар** тахта бардоштанд,
Ки гуфтори ӯ хира пиндоштанд [1, 167].

ХУЛОСА

1. Дар “Шоҳнома” лексикаи ороишӣ ва зебу зинат ба таври фаровон корбасти гардида, таъбу завқи баланди мардуми мо, лаҳзаҳои гуногуни зиндагӣ, расму оин, давлату давлатдорӣ, рамзҳои давлатдорӣ, сарвату боигарӣ ва умуман таърихи мардуми эронитабор тасвир гадидааст. Дар натиҷаи таҳлили лексикаи заргарӣ ва ороишӣ маълум гардид, ки ин гуруҳи калимаҳо дар асар ба маъноҳои асли ва маъноҳои зиёди маҷозӣ ва фразеологӣ корбасти гардидаанд.

2. Фирдавсӣ дар эҷоди “Шоҳнома” вобаста бо таносуби сухан, аз ҳама бештар тавассути вожаи зар калимаҳои мураккаб ва ё сифатҳои нисбии мансуби лексикаи заргарӣ сохтааст.

3. Ҳунари заргарӣ ва ороишӣ дар “Шоҳнома” танҳо ҷузъи фарҳанги зебӣ нестанд, балки бо ҳикмату рамзҳои амиқ алоқаманданд. Фирдавсӣ бо истифодаи вожаҳои марбут ба заргарӣ на танҳо муҳити асарашро воқеӣ ва пуршукӯҳ кардааст, балки арзишҳои фарҳангиву ахлоқии замони ҳешро низ таҷассум намудааст.

КИТОБНОМА

1. Абулқосими Фирдавсӣ. Шоҳнома / Фирдавсӣ Абулқосими. – Душанбе: Адиб, ҷилди 1 (Таҳияи К.Айнӣ, 3. Аҳрор), 1987. – 480 с.
2. Қосимова М. Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Ҷилди 1. – Душанбе, 2012. – 568 с.
3. Мухторӣ Қ. Хусусиятҳои луғавию услубии ашъори Рӯдакӣ. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 130 с.
4. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотеъ. – Душанбе: Адиб, ҷилди 1, 1993. – 416 с.
5. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. – Душанбе: Адиб, ҷилди 2, 2004. – 424 с.
6. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ. – Душанбе: Адиб, ҷилди 3, 2014. – 400 с.
7. Муҳаммад, Ғиёсиддин. Ғиёс-ул-луғот. – Душанбе: Адиб, ҷилди 1, 1987. – 480 с.
8. Муҳаммад, Ғиёсиддин. Ғиёс-ул-луғот. – Душанбе: Адиб, ҷилди 2, 1988. – 416 с.
9. Овози Самарқанд. №81. 4.11.2022.
10. Садриддин Айнӣ. Куллийёт, ҷ. 11 (китоби 1). – Душанбе 1977, - 432 с.
11. Саймиддинов Д. Вожаиносии забони форсии миёна. – Душанбе: Пайванд, 2001. – 310 с.
12. Фарҳанги мухтасари Шоҳнома. – Душанбе: Адиб, 1992. – 496 с.
13. Ермакова Е.С. Женские ювелирные украшения Бухары конца 19- начала 20 века / Монография. – М., 2000. – 166 с.
14. Истамова М. Дж. Лексика швейного и вышивального искусства в Самаркандских говорах таджикского языка: автореф. дис. ... канд. филол. Наук / Дж.М.Истамова: 10. 02. 22. – Душанбе, 1983. – 20 с.
15. Фахретдинова Д.А. Ювелирное искусство Узбекистана. – Ташкент: «Изд-во лит. и искусства», 1988. – 204 с.
16. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: СЭ, 1969. – Ҷ.1. – 951 с.
17. Фарҳанги забони тоҷикӣ. – М.: СЭ, 1969. – Ҷ.2. – 950 с.
18. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди I-II. – Душанбе – Бухоро: 2015.